Ədəbiyyat QƏZETİ

Hiss və ağıl, duyğu və peşəkarlıq paralelliyində...

Sona Vəliyevanın şeirləri haqqında

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

Sona Vəliyevanın şeirlərində bir nigarançılıq var: yol, payız, karvan, yağış, yarpaq, xatirə, bağlı qapılar, çinar kimi detallar fəsil kimi dəyişir. Bu fəsillərdə pafos yoxdur. Hamısı həzin və pıçıltılıdır.

Bir budaq kölgəyə möhtac,
Bir bulud yağışa ac,
Dərdinəmi gəzir əlac?
Düşübdü çöllü-biyaban,
Yol başlayıb gedən karvan.

Pəncərə qarşısında dayanıb bir az yağışlı, bir az küləkli, bir az ümidli şəkildə yol başlayan karvana baxmaq, o karvanın haradan gəlib hara getdiyini düşünmək, olacaqları dərk etmək üçün verilən ən yaxşı imkandır. Bu, sadəcə, nəyisə seyr etmək deyil, dayanışda yüyürmək, yüyürməkdə dayanmaq, ağlamaqda gülmək unutmaqda sevmək vəziyyətidir. Gündoğandan Günbatana milyon illərdir ki, bu karvan gedir. Heç nə və heç kəs onu dayandırmaq gücündə deyil. Şeirdə "Əbədiyə qəh-qəh çəkən əbədi dünya" karvan şəklində maddiləşir. Tamaşaya duranlar da o karvanın köçündədir və ilk anda bunun fərqində deyil. dərk eləmək hissi hələ onlara vaqif olmayıb. Amma lirik qəhrəmanın şair könlünə o karvandan nəsə damır və nigarançılıq başlayır.

Bir yolçuluq köhnə mərəz,
Arxadan harayım yetməz,
Getdiyi yol gedər-gəlməz,
Sən nigaran, yol nigaran,
Yol başlayıb gedən karvan.

Qərib bir ahənglə karvan yola çıxır. Nə qədər çağırsan da, dayanmaz. Bəlkə karvandakılar yuxuludur, ayrılıq səsinə oyanmırlar, oyana bilmirlər. Çünki əvvəldən yazılış budur. Bu şeirin ruhu xalq şairi Məmməd Rahimin aşağıdakı şeiri ilə səsləşir.

Ağarır dan yeri, ötür qumrovlar,
Min karvan gələrək, min karvan gedir.

Heç vaxt bu yol bitməz. Çünki bu yolun ünvanı gedər-gəlməzdir. Sarvanı insafsız, yolları çətindir. Dayansa o, "gedər-gəlməz" çata bilməz. "Karvan" şeiri sinfonik şeirdir. Ritmi dəvə ayaqlarının bir-birini ardınca asta-asta və həm də hikmətlə qoyulmasına uyğundur. Şeirin ruhu əruzdur. Şeirdən üfüqə, işığa yol başlanır. Karvanı bu cür nizama sirli Xuda düzüb. Onun nizamı heç vaxt pozulmaz.

Pəncərə qarşısında dayanıb dünyaya baxan lirik qəhrəman birdən-birə darıxır. Sanki qədim türk şeirində deyildiyi kimi, "işi-gücü olanlar çıxıb getdi, bir mən qaldım" teli hardasa ruhunu titrədir.

Ruhum da ayrılıqdan
Saralıbdır elə bil.
Gəl gedək bu şəhərdən
Bu payız mənlik deyil.

Yol başlayan karvanlara baxdıqca içindəki darıxmaq hissi səni - lirik qəhrəmanı "ey dili qafil"lərdən agah edir. Bəs niyə birdən-birə dəli könül bu şəhərdən getmək fikrinə düşür, bu payız mənlik deyil qərarına verir? Bu, yenə sirli Xudanın işi və buyruğudur. O zaman ki, dəli könül: - bu payız mənlik deyil - dedi, onda sənin həyatla tək fiziki yox, zehni, fikri (zikr) tanışlığın başlayır. Həyatla dialoq "mənlik deyil" - deyəndə baş tutur. "Mənlik" olanlar əslində, bizim deyil. Asan yaşanılan və "mənlik" olanlar başqasınındır. "Mənlik" olmayanları dərk edib, dünya qəmindən agah olub, özününkünə çevirmək bacarığı bir gün Allahın həqiqətinə qovuşmaqdır.

Bu saralan yarpaqla,
Sönər xatirə-ocaq.
Dəli xəzri soyğunçu,
Qəlbimi boşaldacaq.

Saralan yarpağın həqiqəti bizi başqa sirli aləmlə tanış edir. Sarılıq sintezi nəyinsə xəbərdarlığıdır. O zaman ki, dəli xəzri (doğuluş) soyğunçuluq edib sənin qəlbini boşaldacaq, demək, yaşamaq, həyat başlayır. Görəsən, niyə xatirələr sarı rəngdə olur? Şairin solan bir yarpağın üstünə yazdığı "sönər xatirə ocaq" həyatın gedişatıdır. Ocaq varsa, altında köz var. Yarpaq (xatirə) ona görə saralır ki, yenidən yaşıllansın. Günəş batır ki, yenidən doğulsun. Həyat - ölüm yerdəyişməsinin sarı bir yarpaq üzərində aparılan bədii reaksiyasından alınan mətn ədəbiyyatın özü olur.

Maraqlıdır ki, Sona Vəliyeva bütün şeirlərində az və ya çox dərəcədə təbiətin özündən, onun içindən çıxış edir. Onun yaradıcılığını səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri də budur. Bu gün şeirimizdə elə bir xətt var ki, sosial-məişət problemlərinin içində boğulur, nəfəs almaq üçün yenidən təbiətin qoynuna qayıtmaq istəyir. Amma Sona xanımın şeirlərinin iqlimi əvvəldən axıra kimi təbiətin içindədir və oradan əl uzadıb sosial problemləri yaşıllaşdırmaq fikrindədir.

Mənə elə gəlir ki, Sona xanım ömrünün ilk illərində, balaca bir şagird dəftərində ilk şeirlərini necə yazıbsa, indi də elə yazır. Yəni o, təbiilik hissini, könüldən qopan duyğuların yerini, istiqamətini heç vaxt dəyişməyib. "İlk" ona görə deyirəm ki, o, bütün şeirlərini ilk şeir kimi yazır, şeirlərinin ruhuna toxunmur, yaralamır, o hisslərə əlavə heç nə qatmır, necə doğulubsa o şəkildə də oxuculara təqdim edir. Bu isə şairin həqiqətidir.

Bəzən biz təbii hisslərimizə müdaxilə edib, onu zamana, yaşadığımız mühitə elə uyğunlaşdırırıq ki, o daha şeir olmur, yalnız qafiyə və hecadan ibarət şeirin, hiss və duyğunun tabutuna çevrilir.

Gəl gedək bu şəhərdən,
Bu payız mənlik deyil.
Ruhum saralan yarpaq,
Ayrılıq əl eyləyir.

Hər şey təbiidir. Sona xanım həyatı dərindən bilir. İctimai fəaliyyəti ilə dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsinə kömək edir, milli mətbuat tariximizin öyrənilməsi, tədqiq edilməsi üçün əlindən gələni əsirgəmir. İctimai işlərdə bu qədər mükəmməl olan insan öz "şeir dəftərinə" qayıdanda yenə həyəcanlanır. Hardasa "ayrılığın əl elədiyini" görür. Başqa bir şair olsaydı, şeirin sonunu xoşbəxt, pafoslu bir sonluqla bitirərdi. Amma Sona xanım ruhundan qopub gələnləri əzmir, incitmir. İlk şeir dəftərindən gələn duyğuların səfini pozmur, özünün şair "mən"ini təsdiqləyir.

Sovet vaxtı tənqidçilər deyirdi ki, ancaq sevincli şeirlər yazın. Doğru fikir deyildi. Beləliklə, şair öz könlündən, duyğularından ayrı düşürdü. Sevincli şeirlərin dişini ağartması daha kədərlidir. Sona xanımın qeyd etdiyimiz şeirindəki qəm dünya qəmidir, Allahdan ayrılıq, ürfan qəmidir. M.Füzuli və Əli Kərim kədəridir. Şeirin, mətnin dəyəri təkcə realizm, sosial həyat deyil, romantikadır. Müasir şeirimizin bəzən qanadı ona görə zəif çırpınır ki, (Səməd Vurğun) biz zorla şeirimizdəki romantikanı öldürdük. Romantika öldüsə, biz zəif olduq. Çünki romantika şeirin yeni nəfəsidir və həmişə bizi yanına - göylərə çağırır.

Sona xanımın şeirlərinin əsas enerji mənbəyi romantikadır. Ona görə şeirləri sevilir, nəğməyə çevrilib dildə-dodaqda gəzir.

Yeddi səsdən, yeddi rəngdən
Hönkürdüm içində bərkdən,
Görünməyən göy dirəkdən
Qurulan hasarım, barım -
"Arazbarı".

"Arazbarı"nın şair səciyyəsinə bax: heyrətin heykəlidir "Arazbarı". O, görünməyən göy dirəkdən qurulan dünya hasarıdır. Yeddi səsdən, yeddi rəngdən doğulan "Arazbarı" sərhədləri keçən güclü bir səs hönkürtüsüdür. Canlı, böyük bir göy qübbəsidir. Romantik düşüncələrimizin çiləndiyi, cücərdiyi yerdir.

Sona xanımın şeirlərinin romantikası canlıdır. Ən adi şeirlərində belə ilk şeir dəftərinə yazdığı sətirlərdəki kimi həyəcanlanır. "Ayrılığın uzaqdan əl eləməsi" hisslərin kamil çağıdır. Ayrılığı duymaq, onun fəlsəfəsini dərk eləmək peşəkarlığın kamilliyin təzahürüdür.

Sona xanım "ilk şeir dəftəri"ndən başladığı yol qalın-qalın kitablardan, dünya çapından keçsə də, onun şair həyəcanı, saf, diri hissləri yeni poetik mətnlərə yol açır. Unudulmaz M.Müşfiq deyirdi:

Hissi, həyəcanı olmayan kəslər
Çıxsın birdəfəlik söz meydanından.

Peşəkarlıq bəzən şair hisslərinin qənimınə çevrilir. Amma Sona xanımın şeirlərində hiss və peşəkarlıq paralelliyi şeirin boyuna biçilir, hiss və duyğuların orijinal ifadəsinə xidmət edir. Şairin şeir dünyasının arxasında vəhdət fəlsəfəsi, Allahın dərki stixiyası dayanır. Necə ki, böyük Füzuli deyirdi ki, elmsiz şeir özülsüz divar kimidir. Hər bir şeirin söykəndiyi elmin, həqiqətin olması vacibdən vacibdir.

Hər bağlı qapıya bağlı demə, gəl,
Xudadan hər bəxti bir açan olur.

Şairin açar axtarışı dünyəviliyin, bəşəriliyin simvolu kimi səslənir. Əlbəttə, hər bağlı qapının bir açarı olmamış deyil. Necə ki, Allah-taala min dərd yaradıb, minbir də dərman, hələ birini artıq yaradıb. Şeir birinci növbədə dünyanın və həyatın, yaradılışın və doğuşun fəlsəfəsindən halı olmalıdır. "Açar" sözü şairin bir neçə şeirində işlənir və bu sözdən görünür ki, şair sülhü, azadlığı, əmin-amanlığı sevir, tərənnüm edir. Qarabağın açarını axtarır, Araz çayının üstündəki qapıya - sərhəddə açar axtarır, o açar kimin əlindədirsə, onu haqqı kimi istəyir. Və son güman yenə də əbədi bir yerə söykənir. Söz, mədəniyyət, ədəbiyyat, nəğmə o açarı tapıb verəcək bizə, siz Arazın üstündən körpü salmasanız da, o böyük Allah salacaq.

Bu yandan açarı mənəm,
O yandan kimdir bağlayan?
Tanrı əliylə açıram,
Duyan, ay qapı bağlayan.

* * *

O ağ şallı kimdir, gəldi?
Duası haqqa yüksəldi.
Yağışdan açarələndi -
Götür aç, qapı bağlayan.

Qəribədir, yağışdan açar necə ələnə bilər? Niyə məhz yağışdan? Yağış da sirli bir Xudadır. Təmizdir. Paslı düşüncələri yuyur. Göydən gəlir. Açar sadəcə, burada dəmir metal deyil. Düşüncə, bəsirət gözünün açılmasıdır. Bəlkə bu açar elə nəğmədir. Oxunsa, qapı bağlayanın pas atmış düşüncəsində bir göz açılacaq. Şairin əsas məqsədi düşüncədə gizlədilmiş, ağıllarda basdırılmış açarları axtarmaqdır. Əlbəttə, sonda bütün qapılar Allah izni ilə açılır.

Əgər bir sevgi cavabsızdırsa, bir ağac çiçək açmayıbsa, orda da qapı bağlıdır. Çiçəyin gözünün, ağacın tumurcuğunun da qapısı var, bağladırsa, açarını axtarmaq gərəkdir.

Ay şirin çiçəyim, ay qız çiçəyim,
Gəlişin evimə gətirib bahar.
Hər ağac bir çiçək bitirməyibsə,
Dünya məhvərindən qopar, dağılar...

Əgər bir ağacın çiçəyi bitməyibsə, hardasa dünyanın nizamı pozulub. Bir ağacın çiçəyi yoxdursa, hardasa nəfəsimizdə oksigen çatışmazlığı baş verir. Yarpaqlar vaxtsız saralır, bir uşağın əlləri meyvə üçün göydə qalır, dişləri gec çıxır, dili gec açılır. Böyük yazıçı Taqor deyirdi:

Ağac sevəndə çiçək olur,
Çiçək sevəndə meyvə.

Sona xanım şeirlərində çiçək açmaq artıq yaşam anlamını verir. "Ay şirin çiçəyim, ay qız çiçəyim", "Hər ağac bir çiçək bitirməyibsə", "Görüm ağac kimi çiçəklərəmmi?", "Mən ağac dilində çiçəkləməsəm", "İçin çiçəkləyib çölünə çıxıb" kimi misralar şairin təbiət, gözəllik, sevgi şairi kimi səciyyələndirir.

Şair sosial problemlərin həllini təbiət vəznində və bərabərliyində həll etməyə çağırır. Sarı yarpağın özü də sosial həyatın uzanan əli, gübrənin, azotun yaşıl təbiətə müdaxiləsi kimi yozulur. Müəllifin çinara müraciəti "ilk şeir dəftəri"nə yazdığı sətirlərdən gəlir. Bu müraciət qalın kitablarda yarpaqlasa da, kökləri ilk şeir dəftərindədir.

Bu da bir taledir - tək ağlayasan,
Özün öz yaranı tək bağlayasan.
Yola qardaş olub, sirdaş olasan,
Yol üstə yolların aşiqi çinar.

Maraqlı mətndir. Çinar yolların aşiqidir. Özü də aşiqi-nalandır. Yol gözləyəndir. Bəlkə də o "gedər-gəlməzə" yol alan karvanın yolunu gözləyir. Zaman onu yaralasa da, yarasını özü sarıyır. Çinar yol gözləməyi ilə inanc yerinə çevrilir, müqəddəsləşir və milli-mənəvi əxlaqi dəyərlərimizə çevrilir.

Sona xanımın "ilk şeir dəftəri"ndən başlanan yolu ədəbi zirvələrə qovuşur. Ona görə ki, onun mətn məqsədi fərdilikdən ümumiliyə yol alır, bəşəri duyğuları özündə ehtiva edir.

Yanımda bir kimsə ana çağırsa,
Burnumun ucunda bir kənd göynəyər.

Sona Vəliyevanın şeirlərində vəhdət simvolu güclüdür. Hiss və ağıl duyğu və peşəkarlıq paralelliyi, sevgi ilə hicranın, yerlə göyün, ölümlə həyatın vəhdətindən yaranan assosiasiya müasir şeirimizin parlaq səhifələrindən biridir.

Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 18 mart.- S. 11.